

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

Árpád-ház Program

Scientia et fidalitate

„Hadak útján”

A népvándorláskor fiatal kutatóinak
XXIX. konferenciája

29th Conference of Young Scholars on the Migration Period

Absztraktkötet

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 15

Bölsészettudományi Kutatóközpont

Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok

Volume 6

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
Nemzetközi szerkesztőbizottság /
International Advisory Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, Ua)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, Syr)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, Ru)

BTK MŐT
sorozatszerkesztők

Fodor Pál
BTK
főigazgató

Vásáry István
BTK MŐT
elnök

„HADAK ÚTJÁN”
A NÉPVÁNDORLÁSKOR
FIATAL KUTATÓINAK
XXIX. KONFERENCIÁJA

Budapest, 2019. november 15–16.

29TH CONFERENCE OF YOUNG SCHOLARS
ON THE MIGRATION PERIOD

November 15-16, 2019, Budapest

Absztraktkötet

Szerkesztők

SUDÁR BALÁZS – TÜRK ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Régészettudományi Intézet

Martin Opitz Kiadó

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténelmi Témacsoport

BUDAPEST 2019

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet a

Árpád-ház Program
támogatásával valósult meg

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet az Árpád-ház Program támogatásával készült
(IV.1. Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere)

A kötet szerkesztése az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Munkatársak

Ambrus Edit – Budai Dániel – Füredi Ágnes

© szerzők

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-963-9987-57-9

HU-ISSN 2064-8162

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Kiadja:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport –
Martin Opitz Kiadó – PPKE BTK Régészettudományi Intézet

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOM

VITALIE SINICA – NICOLAI TELNOV – MAKSYM KVITNYTSKYI: Венгерские памятники IX – первой половины X в. в Северо-Западном Причерноморье – Archaeological sites of the Subbotsy horizon (legacy of the 'Etelkoz') in the Northwest Black Sea Region (9–10 th cc.).....	7
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – IGOR PROHNENKO – TARAS VERBA – OLEG FJODOROV – TÜRK ATTILA: Honfoglalás kori magyar jellegű sír Rovanci (Ua) határából. Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezék kelet-európai elterjedéséhez	11
BALOGH BODOR TEKLA: Gömbsorc süngös fülbevalók a 10. századi Kárpát-medencében és kelet-európai kapcsolatrendszerük.....	18
POLÓNYSI EMESE – TÜRK ATTILA: A Kárpát-medence 10. századi lemezes hajfonatkorongjainak klasszifikációja és a hajfonat díszítésének kora középkori kelet-európai kapcsolatrendszere	20
HARANGI FLÓRIÁN – E. NAGY KATALIN – BERTA NORBERT – TÜRK ATTILA: Honfoglalás kori temető Derecske határából. Adatok a 10. századi magyar külkapcsolatok kérdéséhez az import selyemleletek kapcsán	30
FLESCH MÁRTON – STROHMAYER ÁDÁM – TÜRK ATTILA: A honfoglalás kori tegezöv egy új rekonstrukciója a karosi II/52. sír íjászfelszerelésének átdolgozása és keleti analógiák nyomán.....	34
B. SZABÓ JÁNOS: Honfoglalás anatómia: Anonymus honfoglalás történetének e gy eddig ismeretlen keleti párhuzama	42
FEHÉR BENCE: Modern filológiai teendők a magyar őstörténet középgörög forrásai körül	43
KÁPOLNÁS OLIVÉR: A magyar eredetmonda szerkezetének mongol és mandzsu párhuzamai.....	45
SUDÁR BALÁZS: Madzsarok Anatóliában: kora újkori magyar bevándorlók vagy nomád törökök?.....	47
SZEBENYI TAMÁS: Megjegyzések a szarmata Barbaricum pecsételt kerámiájához az újabb Pest megyei leletek kapcsán.....	49
MASEK ZSÓFIA – SERLEGI GÁBOR – VÁGVÖLGYI BENCE: A jászalsószentgyörgyi késő szarmata – hun kori halomsíros temető újraértékelése	51
PIROS RÉKA ÁGNES – MOZGAI VIKTÓRIA – BAJNÓCZI BERNADETT: Hun kori lószerszamos leletegyüttesek roncsolásmentes archeometriai vizsgálatának új eredményei	53
MOZGAI VIKTÓRIA – HORVÁTH ESZTER – BAJNÓCZI BERNADETT: Archeometriai vizsgálatok 5. századi gránát- és niellóberakásos aranyozott ezüst övcsatokon.....	54
PROHÁSZKA PÉTER: Aranyérmek késő római és kora népvándorlás kori sírokban	55
RÁCZ RITA: Kronológiai kérdések, külkapcsolatok, viselet Újabb megfigyelések a jutasi 196. sír és a langobard továbbélés kérdésében, a női viselet tükrében.....	57
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – KENÉZ ÁRPÁD – TÜRK ATTILA: Tiszakürt–Sziki-Kisföldek 32. objektum honfoglalás kori sír. Adatok a 10. századi hurkos végű bronzdrótok értékeléséhez, valamint a lovaglóostorok és fémszerelések faedények elkülönítéséhez a korszak hagyatékában.....	59
JANCSIK BALÁZS – GULYÁS ANDRÁS – STROHMAYER ÁDÁM – SZIGETI JUDIT – TÜRK ATTILA: A Jászság honfoglalás kori régészeti kutatásának új eredményei. Adatok a 10. századi poncolt süvegsúcsok és a csövecskés merevítésű tarsolyok elterjedéséhez	68

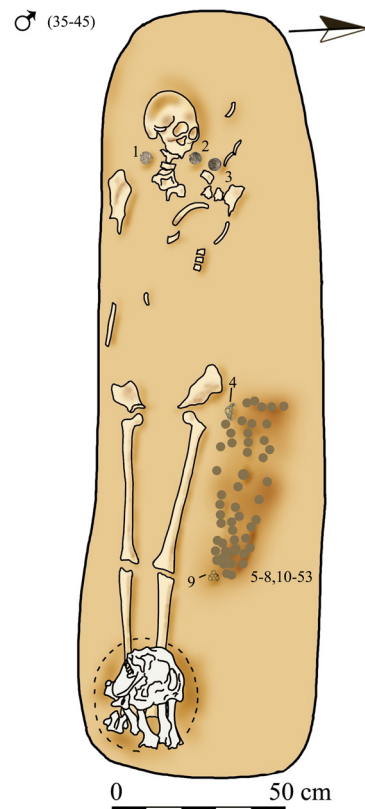
LANGER DÁNIEL – LÖRINCZY GÁBOR – TÜRK ATTILA: Szeged-Szabadka határa, Négyhalom dűlő honfoglalás kori leletei. Adatok a 10. századi rozettás lószerszámveretek értékeléséhez és elterjedéséhez az új keleti analógiák fényében.....	77
TOMPA BALÁZS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN: 9–10. századi egyenes pengéjű szablyák és szablamarkolatú kardok a Kárpát-medencében.....	84
TAKÁCS RICHÁRD – PUSZTAI TAMÁS: A Hernád-völgy 10–11. századi településtörténetéhez.....	86
SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV: Mire jó az archeogenetika és hogyan használjuk?	88
CSÁKY VERONIKA – GERBER DÁNIEL – KONCZ ISTVÁN – CSIKY GERGELY – SZEIFERT BEA – EGYED BALÁZS – PAMJAV HOROLMA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – VIDA TIVADAR: Az avar kori elit eredetének és rokoni szerveződésének paleogenetikai vizsgálata.....	92
NÉMETH ENDRE – FEHÉR TIBOR: Az apai vonalú N haplocsoport szerepe a mai baskírok, tatárok és magyarok genetikai kapcsolatrendszerében	95
GERBER DÁNIEL – CSÁKY VERONIKA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZEIFERT BEA – EGYED BALÁZS – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA – TÜRK ATTILA: Betekintés az Urál vidéki népességek első évezredbeli genetikai összetételébe	97
SZEIFERT BEA – CSÁKY VERONIKA – GERBER DÁNIEL – EGYED BALÁZS – STÉGMÁR BALÁZS – TÜRK ATTILA – MENDE BALÁZS GUSZTÁV – SZÉCSÉNYI-NAGY ANNA: Korai magyarsággal kapcsolatba hozható oroszországi lelőhelyek csontanyagának archeogenetikai vizsgálata.....	100
MAÁR KITTI – NEPARÁCZKI ENDRE – MARÓTI ZOLTÁN – KALMÁR TIBOR – NAGY ISTVÁN – LATINOVICS DÓRA – KUSTÁR ÁGNES – PÁLFI GYÖRGY – RASKÓ ISTVÁN – TÖRÖK TIBOR: Honfoglalás kori köznépi temetők anyai vonalainak jellemzése, archeogenetikai módszerekkel.....	104
SZÜCS MELINDA: Meroving-kori lovas temetkezések a Dunántúlon.....	106
BEDE ILONA: Lótemetkezés és temetési folyamat elemzése tafonómiai elváltozások megközelítéssel és a funkcionális anatómia segítségével	108
ZBIGNIEW ROBAK: The Early Medieval stronghold Bojná-Valy – a seat of the elites or a garrison?	110
SZÜCSI FRIGYES: „Az ismeretlen ismerős.” Új eredmények a csákberény-orondpusztai avar kori temető kutatásából.....	112
POSZTERELŐADÁSOK	
LIBOR CSILLA: A gyermekek bioarchaeológiai kutatásainak lehetőségei.....	113
GULYÁS GYÖNGYI – GALLINA ZSOLT – TÜRK ATTILA: Újabb régészeti adatok a Duna–Tisza köze honfoglalás kori településtörténetéhez és a 10. századi bolgár–magyar kapcsolatok kérdéséhez egy tázlári sír kapcsán.....	115
A KONFERENCIA ELŐADÓI	122

HONFOGLALÁS KORI MAGYAR JELLEGŰ SÍR ROVANCI (UA) HATÁRÁBÓL Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezok kelet-európai elterjedéséhez

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – IGOR PROHNENKO – TARAS VERBA – OLEG FJODOROV – TÜRK ATTILA

2014-ben Ukrajna területén olyan újabb temetkezés került elő, amely kapcsolatot mutat a Kárpát-medence honfoglalás kori régészeti hagyatékával. A lelőhely Ukrajna ÉNy-i csücskében, a lengyel-belorusz hármashatár közelében fekszik, a Voliny megyei Rovanci település közelében. A temető feltárását a „Volinyi régiségek” állami vállalat végezte (ásatásvezető régész Mihail Vaseta). A lelőhely a falu nyugati részén, a Styr folyó első ártér feletti teraszának magas partján található, ahol a terasz ártéri feletti magassága eléri a 10–12 métert. A kutatás a nagyméretű domb északi lankáján folyt, ahol az 5. számú temetkezésben összesen 56 db, többségében jellegzetes formájú apró aranyozott háttérű ezüstveret került elő. A leletek a Volinyi Helytörténelmi Múzeum gyűjteményében találhatóak. Az előadás ennek a sírnak a leletanyagát és a leletekből kirajzolódó rekonstrukciót, egy veretes készenléti íjtartó tegezok mutatja be, amely jelenleg az első ilyen biztosan ismert 10. századi lelet a korabeli Kárpát-medencén kívül. A közelmúltban Illés-Muszka Andrea skandináviai formai analógiák kapcsán felvetette, hogy a birkaik helyőrség területén előkerült veretek egy része is rekonstruálható veretes készenléti íjtartótegezok díszeként. Itt ugyan jóval kevesebb veret került elő a teljes készletekhez képest, azonban megfigyelését a rovanci temetkezés alátámaszthatja, mivel az egyértelműen bizonyítja, hogy a tárgy típus a korszakban a Kárpát-medencén kívül is előfordul.

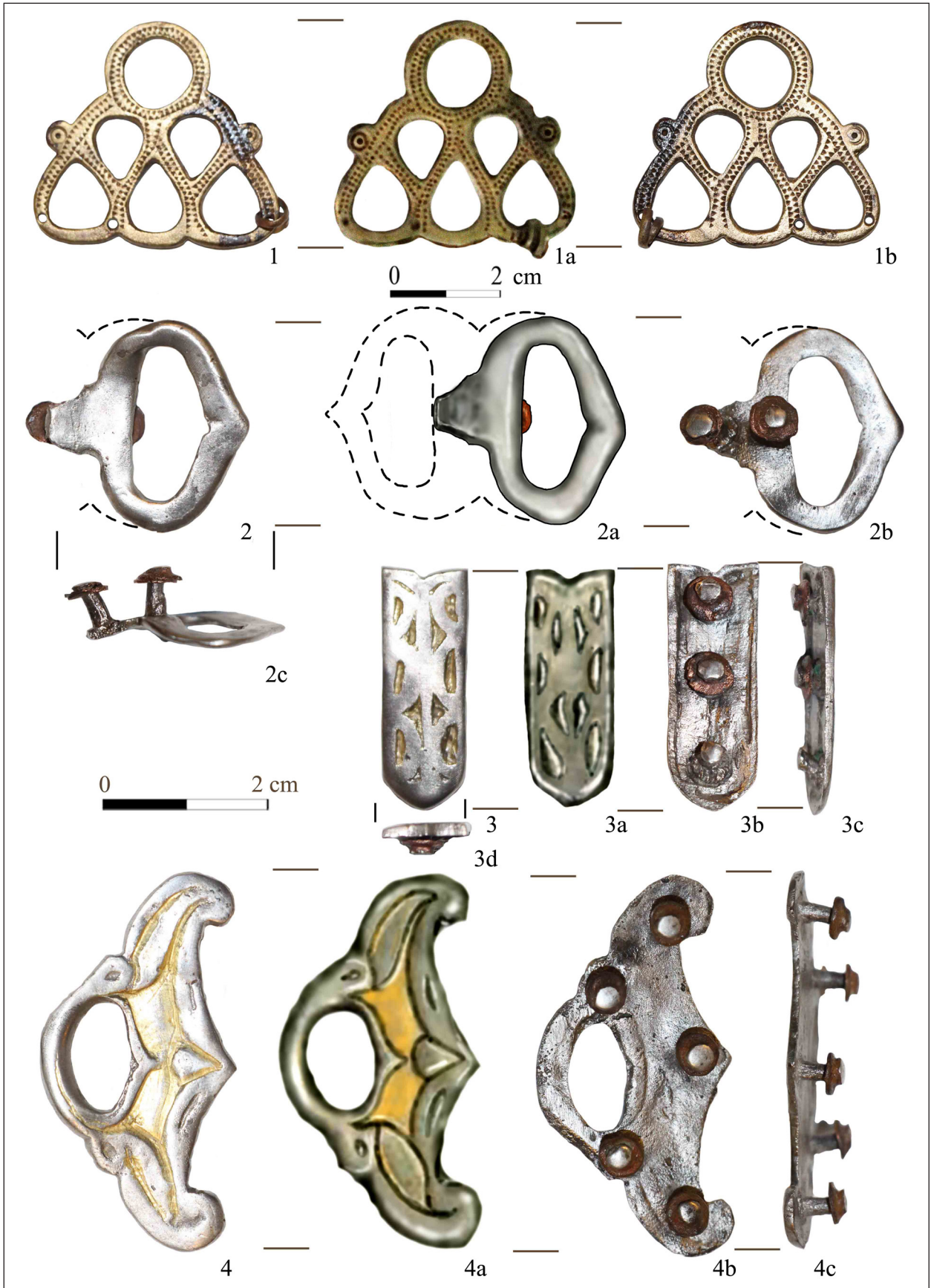
Az 5. számú temetkezés a 8 × 8 méteres szelvény nyugati részén helyezkedett el. A lekerekített sarkú téglalap alaprajzú gödröt 0,3 m-re mélyedt az altalajba. A 35–45 éves felnőtt férfi csontváza háton, nyújtva feküdt, karjai teste mellett párhuzamosan feküdtek. Tájolása arccal keletnek, némi eltéréssel észak felé. A halott lábai felett egy ló végtagjai és koponyája (részleges lovastemetkezés) került elő. A mellékletek derék tájon, illetve a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. Sajnos itt csak a tegezok függesztőfülének, illetve a sír egyedi bronz-

1. kép. A rovanci temető 5. sírja

tárgyának, egy másodlagosan felhasznált, balti eredetű fibula lánctartó részének a helyzetét rögzítették pontosan a dokumentációban.

A temetkezés kiemelkedően fontos három pénzérme lelete (2 db Számánida dirhem és egy volgai bolgár dirhemutánszat) pedig a nyak körül feküdtek, melyek közül mindegyik két helyen át volt fúrva. A sír numizmatikai leletanyagának elemzését Dorota Milarczik lengyel kutató végezte: Naszr Ibn Ali, Nisapur (919–920); Al-Mamún (Abu l-Abbász Abdalláh) kalifa (826–827); továbbá egy arab dirhem volgai bolgár másolata 950 körüli valószínűsíthető keltezéssel. A három pénzérme eredete összefüggés-

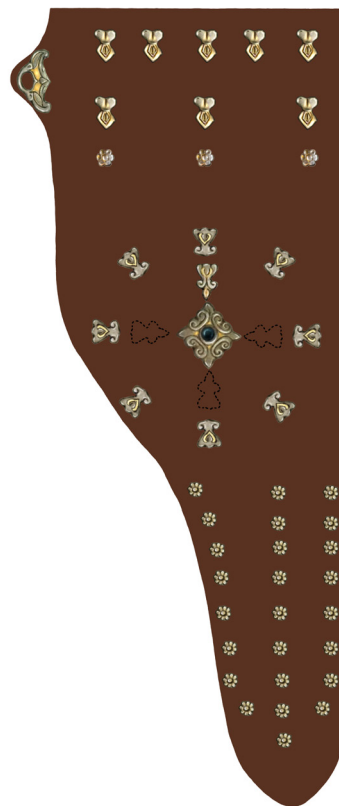

2. kép. 1–4: Leletek a rovanci temető 5. sírjából

ben lehet a Kárpátok külső vonala mentén Prága irányába húzódó kereskedelmi útvonal közelségével.

A jellegzetes kialakítású apró aranyozott veretek, valamint a szárnyas függesztőveret, mely a megoldás kulcsát jelentette a sír leleteinek rekonstrukciójához. Ez ugyanis egyértelműen készenléti íjtegez függesztővereteként határozható meg. Jóllehet, a korábbi kutatásban felmerült ennek a verettípusnak a tarsolyfüggesztőként való értelmezése is, azonban az újabb leletek alapján ez elvethető. A rovanci példányon is jól megfigyelhető az a féloldalas kopás, ami egyértelműen ferdén viselt tárgyra utal, míg tarsoly esetében annak viselete szimmetrikus kopást okozna. Hasonló függesztőket már korábban is ismertünk a Rusz területéről.

A rekonstrukciót segítette továbbá egy eredetileg 8-as alakú, de törötten is (szegecsléssel) felhasználható ezüst alapú ötvözetből készült kettőscsat. A rekonstrukciós rajzon látható, hurkolós megoldásra utal a csatpecsek teljes hiánya, illetve a csaton megfigyelhető, nagymértékű aszimmetrikus kopás. A készenléti tegez mellett szól az üvegbetétes négyzetes veret is, és a veretek elrendezés nagy pontossággal kirajzolja a Kárpát-medence 10. századi hagyatékában elsőként Révész László által kimutatott készenléti íjtartótegez. A veretek alakja, típusai és darabszáma, a függesztőfél kopásnyomai, illetve a 8-as alakú, pecek nélküli csat, véleményünk szerint egyértelműen utalnak a leletegyüttes funkciójára, elsősorban a karosi II. temető 11. sírjának lelete alapján. A négyzetes, középen üvegbetéttel díszített veret valószínűleg a veretes tegezt díszítő napsimbólum központi helyét foglalta el. A két eltérő formájú szoknyásveret valószínűleg az e köré rendeződő, kör alakú kompozíciót alkotta. Ezek egymással csaknem teljesen megegyeznek, a hegy nélküli példányokat már eleve így öntötték, ez indokolja egy elemként való értelmezésüket. Mivel a rovanci feltárás dokumentációja sajnos erősen hiányos ebben a tekintetben, ezért elképzelhető, hogy nem pontosan az eredeti darabszám áll rendelkezésünkre. Mivel a rovanci sírban veretes övre utaló egyéb lelet nem került elő a temetkezésből, azért meglátásunk szerint a kisszíjvég és a három „lyukvédő” veret is a tegez függesztőszíján helyezkedhetett el. Ezeknek ugyan a félkörös „lyukvédő” kialakítása nélküli párhuzamát ismerjük a közeli analógiaként említett karosi temetkezésből. Ott a Szerző ezeket a tegez

3. kép. A rovanci temető 5. sírjában feltárt veretes készenléti íjtartótegez elméleti rekonstrukciója

testére helyezte rekonstrukcióján, azonban a rovanci sírban az övviselőre utaló, fekvő- és állóveretek valamint az övcsat hiánya, továbbá a tegezdíszként értelmezett veretkészlet complete-sége számunkra valószínűbbé teszi a függesztőszíjas verziót.

Érdekes új megfigyelés azonban, hogy a 8-as alakú, vagy kettős-, pecek nélküli csat mind a négy honfoglalás kori veretes készenléti íjtartótegez-lelet esetében szintén előfordul. Ennek funkciója valószínűleg a tegez övhöz való rögzítésénél a függesztőszíj áthúzásában, „hurkolásában” lehetett. Valószínűleg ugyanúgy, mint az Oleg Fjodorov által a karosi III/11. számú sír készülő újrafeldolgozásához a keleti analógiák alapján összeállított (és az Elit alakulta kiállításon már korábban is megtekinthető) rekonstrukciójánál. Ezt a megoldást a veretes készenléti íjtartó tegezek esetében következetesen megfigyelhető 8-as alakú csatok, illetve szíjvégek alapján immár a rovanci lelet is megerősíti. Hasonló csatokat Bulgária ÉK-i részének 9–10. századi valamint keleten a kimekek hagyatékaként meghatáro-

zott szrosztki kultúra szintén hasonló korú emlékei között ismerünk.

A temetkezés másik érdekes lelete a bronzból készült, jellegzetes viking/északi eredetű teknősbéka fibula egyik lánctartója. A lelőhelyhez legközelebb eső analógiái a Baltikumban fordulnak elő, és a 10. század második felére keltezhető korai típusok tartozéka Robert Spirgis 2006-os összefoglalása alapján (I–II. kronológiai csoport). Az a felvetés, mely szerint a viszonylag nagyméretű kerek áttörésekkel rendelkező tárgy esetleg másodlagosan szíjelosztó funkcióban kapcsolódhatott a tegezhez, még további vizsgálatokat igényel.

A tárgyalt rovanci temető másik kora középkori sírja, a 12. számú, ugyancsak a szelvény nyugati részében került elő. A téglalap alakú sírgödröt 0,2 méter mélyre ásták az altalajba, a Ny-K tájolású váz szintén a hátán feküdt, karjait könyökben behajlítva a medencére hajtották. A koponyától balra a sírgö-

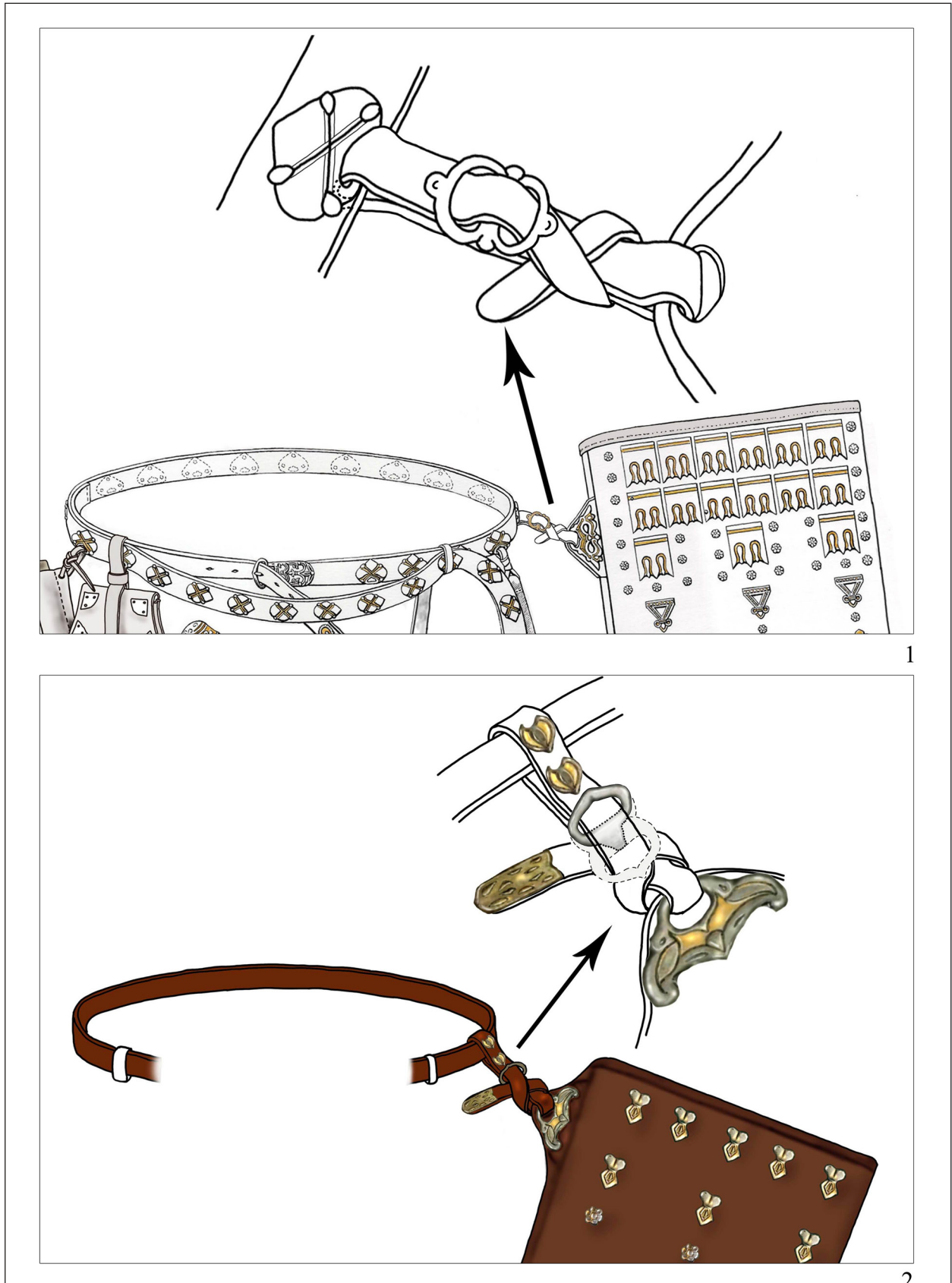
dörbe két edényt helyeztek. Az első korongolt fazék „mandzsetta” szerű peremmel, jellegzetes helyi 10–11. századi készítmény, azonban a másik, egy gömbös testű, szűk nyakú fényezett felületű edény déli, sztyeppi eredetű importtárgy lehet, amelynek kiváló párhuzamait ÉK-Bulgária 10–11. századi hagyatékából ismerjük.

A rovanci 5. sír tovább bővíti azon temetkezések sorát, amelyek a Kárpátok ÉK-i előterében, illetve a Rusz állam egykori területéről ismerünk. Közös jellegzetességük a 10. századi keltezés mellett, hogy szinte mindig íjászfelszerelést tartalmaznak, továbbá, hogy többnyire nagyobb sírszámú helyi temetők részei, de a bennük feltárt leletanyag nem kevert, hanem valamennyi jellegzetessége, sőt még a temetkezési szokások jó része is egységesen „magyar jellegű”.

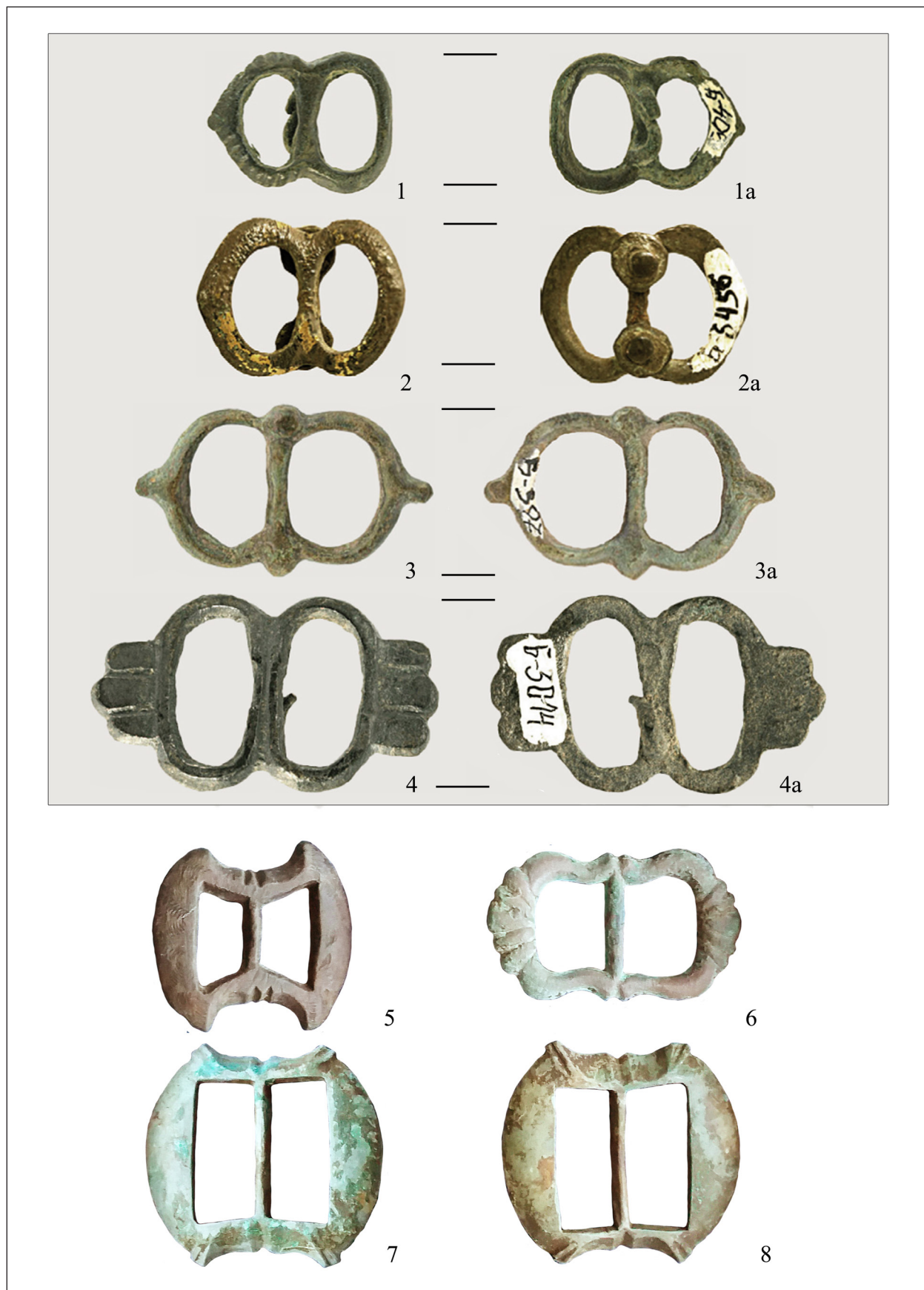
A rovanci lelet természettudományos kormeghatározása és archeogenetikai vizsgálata folyamatban van.

BIBLIOGRÁFIA

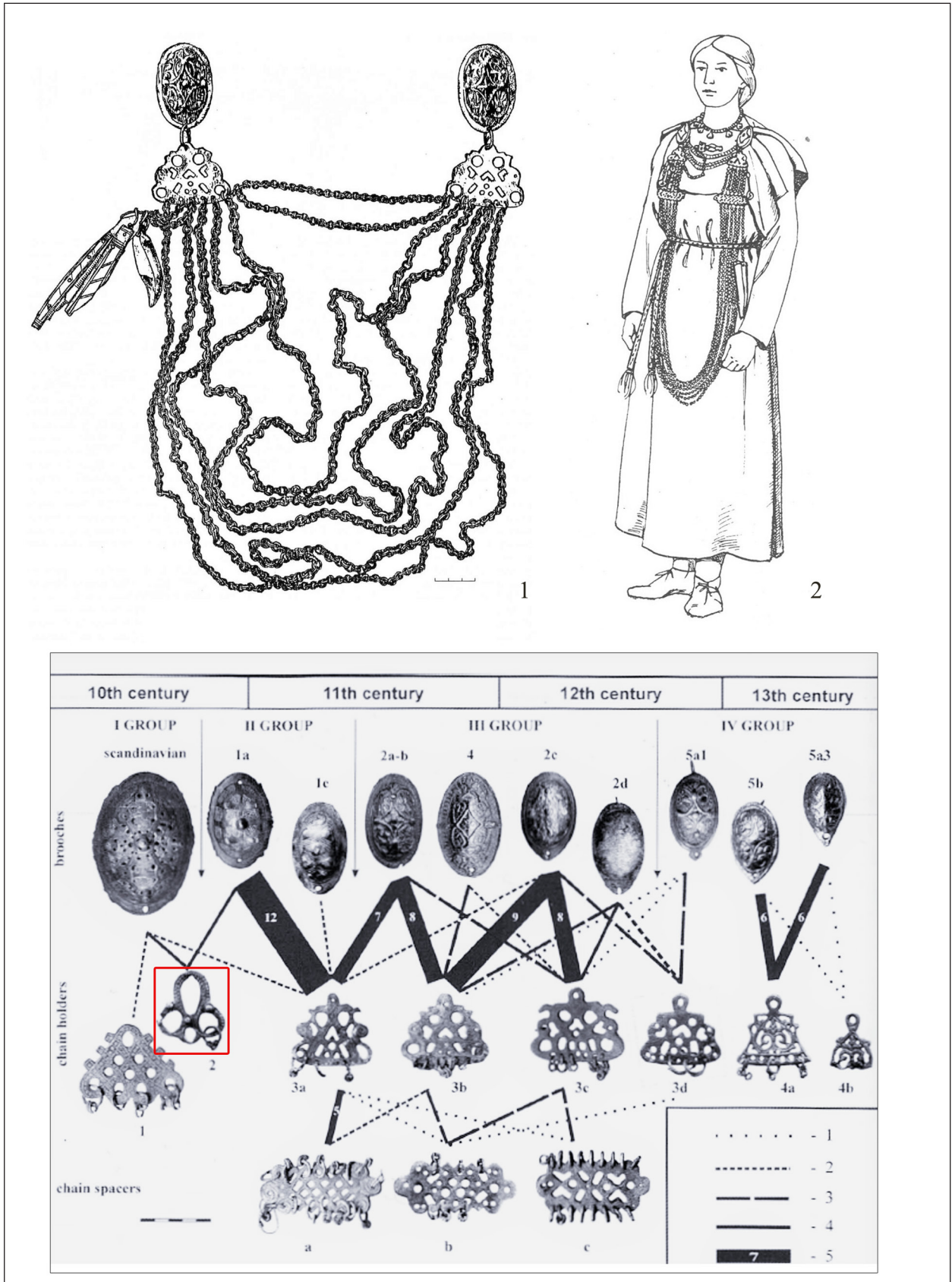
- Illés-Muszka A.: A birikai helyőrség Kárpát-medencei kapcsolatai. *Acta Iuveum Sectio Archaeologica* 4 (2019) Szeged, 77–185.
- Révész L.: Készenléti íjtartó tegezsek a magyar honfoglalás kori sírokban. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 28–29 (1991) 31–50.
- Spirgis, R.: Chain ornaments with tortoise brooches of the Daugava Livs in the 10th–13th century. *Suomalaisen Tiedeakateman Toimituksia Humaniora* 336. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Rituals and relations. Studies on the society and material culture of Baltic Finns. Saarijärvi: Academia Scientiarum Fennicae* 2005, 84–104.
- Türk A. – Fjodorov, O. – Strohmayer Á. – Flesch M. – Csedreki L.: Régészeti, kísérleti régészeti és természettudományos adatok Karos-Eperjesszőg III. temető 11. sírjának értékeléséhez. Kézirat
- Zariņa, A.: *Salaspils Laukskolas Kapulauks: 10.–13. gadsimts*. Riga 2006.
- Златогорський, О. Є. – Верба, Т. В.: Дослідження у селі Рованці на Волині. *Археологічні дослідження в Україні 2014*. Київ 2015, 29–30.

4. kép. A Karos-Eperjesszög III. temető 11. sír (1, Oleg Fjodorov nyomán Strohmayer Ádám kiegészítésével) és a rovanci 5. sír (2) készenléti íjtartótegez függesztésének rekonstrukciója

5. kép. Kettőscsatok a várnai Old Bulgaria Museum Collection (1–4) gyűjteményéből és a tobolszki ortodox egyházi gyűjteményéből (5–8)

6. kép. 1–3: Az ún. teknősbéka alakú fibulák viselete és időrendje Robert Spirgís összefoglalása nyomán